
NEUS REAL

PERIODISME I LITERATURA: AURORA BERTRANA*

El dijous 30 de maig de 1935, al diari *La Publicitat* es podia llegir un anunci a tres columnes de les «Impressions d'una dona a través de l'Àfrica musulmana», d'Aurora Bertrana (Girona 1892 - Berga 1974), que havien començat a publicar-se pocs dies abans. A la primera columna, sota una fotografia de l'autora gironina, s'explicava que «la distingida escriptora que tan belles pàgines ha donat a la literatura catalana, fa un viatge d'estudi a l'Àfrica musulmana. Vegeu-ne els motius explicats per ella mateixa». Aquests motius, que ocupaven tota la segona columna, eren els següents:

M'interessen especialment els harems, on les dones viuen una existència de mandra, d'irresponsabilitat, d'esclavatge. Desitjo penetrar, encara que sigui superficialment –dubto que sense conèixer l'àrab pugui fer-ho d'altra manera– l'esperit d'aquestes germanes congenèriques. Endevinar, si res més no, llurs sofrències i anhels, copsar l'estat d'esperit de la dona musulmana enfront de l'amor i de l'esclavatge.

M'interessen també les cabiles muntanyenques, encara lliures parcialment, insotmeses a l'invasor, guerreres i llibertàries, algunes; nòmades i rapisseres.

Desitjo contemplar de prop els grans senyors de l'Atlas dintre llurs majestuosos castells encimbellats, on viuen, senyorívolament, conservant llurs antigues consuetuds i respectant les lleis alcoràniques, però amb els sentits sempre atents a altres civilitzacions.

(*) Aquest article s'inscriu dins del projecte *Concepcions i discursos sobre la modernitat en la literatura catalana dels segles XIX i XX*, del Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona (referència HUM2005-01109 del MEC), i neix de dos estudis anteriors (Real 2006a i 2006b), als quals remeto per a una explicació més detallada tant amb relació a Bertrana com al context cultural del moment, en especial pel que fa a la literatura d'autora.

Vaig a Ifni –si el govern m’ho permet– per procurar-me una sensació de terres incultes, d’emocionants solituds, d’ermeses infinites...

M’imagino aquest lloc desèrtic, com una verge selvàtica violada pels civilitzats, que ara esperés els fruit d’aquests homes. Desitjo conèixer –allò que no he copsat encara– quin efecte produeix un país que comença a existir.

I aportar a Catalunya per mitjà de *La Publicitat* el fruit de les meves experiències convertit en articles.

La darrera columna, ja pròpiament propagandística, destacava uns determinats elements dels resultats periodístics del projecte i hi afegia dos components significatius: «Aquest és l’índex, podríem dir, del sugestiu [*sic*] reportatge que ha començat a sortir en les pàgines de *La Publicitat* sota el títol de “Impressions d’una dona a través de l’Àfrica musulmana” i que vindrà a ésser com un frapant dietari de viatges d’atrevides i interessants exploracions, en les quals el risc contribuirà segurament a l’emoció de la sorpresa».

Si els adjectius *suggestiu*, *frapant*, *atrevides* i *interessants* subratllaven les característiques permanentment associades a la producció d’Aurora Bertrana, els substantius *risc*, *emoció* i *sorpresa* confirmaven tres dels reclams amb què solien presentar-se la figura de l’escriptora i els fruits textuais de les seves experiències en altres països. El fet que, d’entrada, oferís els del seu periple pel Marroc des de la premsa no era ni estrany ni nou en la seva trajectòria. Les publicacions periòdiques s’havien convertit en el canal principal de projecció pública de la gironina d’ençà dels primers anys vint i li havien proporcionat un espai professional més o menys permanent en el tombant vers els trenta. Igual que a moltes altres joves o noves escriptores, val a dir-ho. Però a diferència de la majoria de les seves coetànies, per a Bertrana diaris, setmanaris i revistes van constituir alhora, al llarg de les dues dècades: (a) el camp de proves d’un estil singular associat a una personalitat literària inèdita (paradigma, com es veurà, de la modernitat); (b) l’àmbit de gènesi i difusió de la seva obra, i sobretot (c) el pont efectiu entre vida i literatura. La premsa, en darrer terme, va proporcionar-li la via de materialització primigènia d’una fórmula creativament còmoda; una fórmula que, essent també culturalment apreciada i comercialment operativa, havia d’esdevenir preminent en la producció bertraniana fins al 1939: la prosa de viatges.

La prosa de viatges, del tot adequada als objectius i intencions de Bertrana, va resultar ben oportuna en uns moments en què la narrativa, i molt en especial la novel·la, li estava plantejant unes dificultats (uns problemes tècnics) que no seria capaç de resoldre fins més endavant. Mentre se li va resistir aquest gènere, i en el context de la

Catalunya de preguerra –una Catalunya abocada a la normalització del sistema cultural i que, per tant, acollia ben positivament tot allò que contribuís a la seva regularització–, la fórmula que Bertrana va explotar preferentment havia de revertir en uns èxits i un prestigi que permeten comprendre, almenys en part, el bon record que la gironina va conservar per sempre més d'aquell temps (Bertrana 1973: 747).

No sembla forassenyat pensar que la memòria de tot plegat, en un contrast duríssim amb la situació de la postguerra, també fonamentés –si mes no parcialment– l'amargor dels mots que l'escriptora adreçava a Anna Murià i Agustí Bartra el 1957, després de gairebé dues dècades de franquisme: «La Catalunya dels nostres temps és morta» (Bonnín 2002: 331).¹ Sigui com sigui, en els quinze anys que van precedir la mort d'aquella Catalunya amb la desfeta de 1939, Bertrana va viure moments molt dolços; la majoria, professionalment parlant, gràcies al trampolí que li va proporcionar el periodisme.

PREMSA I CREACIÓ LITERÀRIA

En el període de preguerra, el vincle entre premsa i creació literària s'erigeix ben sovint en un aspecte rellevant per a les primeres passes de les noves escriptores catalanes. En aquest sentit, i més enllà de la funció de plataforma que les publicacions periòdiques solien exercir per als lletraferits en general, hi ha tres grans factors interrelacionats que resulten bàsics a partir de la primera meitat dels anys vint en el cas específic de les autores: la importància creixent de les dones com a sector fonamental del públic (el blasmat i alhora desitjat *públic femení*), la necessitat de comptar amb elles per poder parlar d'una literatura equiparable a les d'Europa en termes tant de consum com de producció i l'impuls cultural fruit de la reacció contra la repressió de la Dictadura de Primo de Rivera.

En l'àmbit periodístic, aquest fenomen explica l'increment de publicacions adreçades a l'anomenat *sexe débile* i la creació paral·lela *in crescendo* de seccions femenines dins dels diaris, setmanaris i revistes del país. D'aquesta especialització

1. He de disculpar-me pel fet que les cartes de l'autora d'on procedeix aquesta afirmació, publicades per Catalina Bonnín, no constin en l'apartat de correspondència de la bibliografia inclosa a l'antologia *Aurora Bertrana, periodista dels anys vint i trenta* (Real 2007). Un error informàtic inicial, que no vaig detectar en el procés d'edició, explica, sense excusar-la, aquesta absència.

genèrica amb vista a les lectores deriven, en part, la proliferació corresponent de signatures d'autora i, doncs, unes facilitats d'accés inqüestionables a un dels camps més destacats de professionalització i de projecció pública del moment. Un dels exemples més coneguts és el de la revista *La Dona Catalana* (1925-1938), tribuna bàsica, entre altres joves plomes, d'Anna Murià (Real 1998a). Però se'n podrien esmentar molts més; sobretot, a partir del punt d'inflexió a tots nivells –polític, social, cultural i literari– que suposen els anys 1928-1929. Perquè amb la previsió de l'imminent canvi de règim governamental, primer, i la proclamació de la República, després, el que havia estat una necessitat bàsicament cultural, per la qual tots els sectors intel·lectuals catalanistes s'esforçaven a treballar, esdevé una de les pedres de toc de la partida que, en pro d'una determinada idea de país, disputen aquells mateixos sectors en el marc d'una polarització creixent, que es va tensant cada vegada més sobre el rerefons dels esdeveniments. Les dones, així, es converteixen en un col·lectiu que cal captar per al mercat literari i, cal subratllar-ho, per a un projecte polític concret.

En el cas de la producció d'Aurora Bertrana, la interacció entre premsa i creació literària és absolutament clau. A banda dels aspectes esmentats amb referència a les escriptores en general, en cap altra autora dels anys vint s'observa una interdependència tan essencial d'aquestes dues activitats. Entre les seves contemporànies, la premsa va suposar un camp de treball majoritàriament complementari a la literatura estricta, normalment relacionat o bé amb la necessitat de guanyar-se la vida (l'escriptora de Verges Maria Perpinyà i el diari catòlic *El Matí*, fundat a Barcelona el 1929, aporten una mostra paradigmàtica d'aquesta circumstància) o bé amb altres activitats desplegades per l'escriptora en qüestió (bàsicament, la participació en associacions i entitats culturals o el compromís polític i social, com denota el cas de Maria Teresa Vernet respecte del butlletí del Club Femení i d'Esports de Barcelona). Les col·laboracions a la premsa de Bertrana, en canvi, van alimentar directament –i arribaren a confegir en part– la seva creació literària; i aquesta creació literària no va deixar d'apel·lar a les seves col·laboracions a la premsa, tant pels temes i la gènesi com per la imatge de l'autora que se'n deduïa.

Per començar, és a la premsa que Bertrana veu publicats els seus primers escrits i que articula progressivament, en els anys vint, una figuració d'escriptora moderna inexistent a Catalunya fins aleshores –una figuració que consolidarà, en els anys trenta, en bona part gràcies al mateix mitjà. En segon lloc, és a partir dels textos periodístics que dona forma no solament a un primer llibre, sinó al més important de la seva

producció pel que fa al ressò i als efectes literaris, culturals i professionals a curt, mitjan i llarg termini: *Paradisos oceànics* (1930). En tercer lloc, és a la premsa –i en concret al diari *La Humanitat* entre 1933 i 1934– que aferma el seu prestigi com a intel·lectual d'esquerres i dona de lletres. I després de dos intents narratius poc reeixits –*Peikea, princesa caníbal i altres contes oceànics* (1934) i la novel·la *L'illa perduda* (1935), redactada en col·laboració amb el seu pare–, és a la premsa que torna, abans no esclati la guerra, amb un procediment molt semblant al que havia emprat en iniciar la seva carrera, cosa que significarà el primer pas per a aconseguir un nou èxit literari: els reportatges magribins que n'acull *La Publicitat* esdevenen l'avantsala d'*El Marroc sensual i fanàtic*, un dels títols catalans més venuts el dia de Sant Jordi de 1936.

DE LES «IMPRESSIONS D'UNA ESTUDIANTA» ALS PARADISOS OCEÀNICS

Com és sabut, els primers textos que Aurora Bertrana dona al públic són les set «Impressions d'una estudianta», acollides al diari *La Veu de Catalunya* entre el 2 de març i el 2 de novembre de 1923. Ara també hi ha constància que, més o menys simultàniament, havia emparaulat amb *La Mainada* l'aparició de *Gysi*, un text que es va anunciar a la revista infantil fins que el 5 d'octubre de 1923 fou substituït, en la propaganda i la publicació efectiva, per *Tot sol* de Pere Bernat, pseudònim de Rafael Tasis (Danés 2004: 33). Aquesta *Novel·la d'un llop* –així se subtitula– s'ha conservat, en manuscrit, al Fons Bertrana de la Universitat de Girona; sense indicis, tanmateix, de per què fou desestimat el projecte (l'autora ni tan sols hi fa un esment a les memòries). Al marge d'aquesta incògnita, el fet que en un mateix any s'estrenés a la premsa i procurés fer-ho per vies diverses (una publicació per a nens i nenes i el gran rotatiu de la Lliga on va col·laborar el seu pare) mostra que, en paral·lel amb la marxa cap a Ginebra de finals de 1922, Aurora Bertrana va començar a desplegar una activitat decidida òbviament destinada a entrar en el món de les lletres catalanes, i que ho va fer optant de manera clara pel canal periodístic, un mitjà de provada efectivitat en aquest sentit.

Els articles del cicle suís, que tenen un caràcter molt més literari que cronístic i estableixen les bases fonamentals de la imatge de l'escriptora (Real 2001), van encetar un trajecte creatiu que les dificultats econòmiques i els obstacles acadèmics havien d'interrompre temporalment –així s'explica a les memòries i es recull en les biografies

de l'autora (Bonnín 2003: 70-73; Gómez 2003: 35-37). Bertrana va deixar els estudis a l'Institut Jaques-Dalcroze durant el segon curs (el de 1924-1925), es va professionalitzar com a violoncel·lista i no va reprendre l'escriptura fins que no va aconseguir una mínima estabilitat material gràcies al matrimoni amb l'enginyer suís Denys Choffat, amb qui es va casar el maig de 1925. Passats uns dotze mesos de l'enllaç –la primavera de 1926, d'acord amb l'autobiografia– Bertrana es posava a redactar *Edelweiss*, una novel·la ambientada a les muntanyes helvètiques que, segons ella, no es va editar en aquells anys perquè s'assemblava massa a la narració d'un guia de muntanya que li va passar al davant (Bertrana 1973: 351-352). La circumstància que encara no fos una autora gaire coneguda, la distància a què es trobava de Catalunya, els quilòmetres que hi havia d'afegir aviat (aquell mateix setembre va marxar cap a la Polinèsia amb el seu marit) i sobretot els seus problemes pràctics amb el gènere novel·lístic, apunten vers altres raons.

Quan en va tenir l'oportunitat, la gironina mai no va deixar de publicar. Ho demostren, en general, les seves cartes a Lluís Nicolau d'Olwer (Real 2006b: 255-273; Vallverdú 2006: 475-499). I també, pel que fa a la segona meitat dels anys vint en concret, el fet que l'octubre de 1927 signés el conte «Mort i resurrecció del Signore Gioseppe» a *La Veu de Catalunya* o que el juny de l'any següent, després de les gestions pertinents, comencessin a aparèixer escrits seus a *D'Ací i d'Allà*. Cal tenir en compte, així mateix, que el 1926 a casa nostra ja hi havia un autèntic deler novel·lístic, cosa que havia d'anar obrint moltes portes a les noves escriptores (Maria Teresa Vernet va editar la seva primera *nouvelle* aquell any, i poc després va afirmar-se una demanda explícita, i cada vegada més generalitzada, de novel·les a les dones). Si Bertrana hagués volgut donar sortida editorial a *Edelweiss* –un text prou breu per ser fàcilment incorporat a les col·leccions populars que circulaven–, probablement ho hauria aconseguit amb el mateix ajut que havia tingut el 1923 (el del seu pare, Prudenci Bertrana) o amb el suport actual del seu amic Lluís Nicolau d'Olwer. L'obra, però, no va publicar-se fins al 1937: fou el primer número de la col·lecció La Novel·la Femenina, dirigida per l'autora juntament amb Maria del Carme Nicolau.² La premsa, en canvi, va tornar a acollir

2. Maria del Carme Nicolau i Masó (Barcelona, 1901-1990). Escriptora, militant catalanista, redactora de *La Dona Catalana*, traductora de novel·la rosa i autora de *Cau roig* (1935), *Un drama a la masia* ([1936]), *Una pobra noia!* ([1936 o 1937]), *August Martí* ([1937]), *Fruit d'aventura* ([1938]) i *Els herois neixen* ([1938]). Real (1998b) en dona més informació.

textos seus des de finals de 1927, i ja sense aturador fins al seu retorn a Catalunya. El contrast resulta molt significatiu i evidencia que les tribunes periodístiques van garantir la continuïtat d'un procés que, altrament, potser s'hauria dilatat molt més o fins i tot suspès.

Les publicacions periòdiques, doncs, van esdevenir la plataforma principal de la gironina per a donar-se a conèixer (per anar fent-se un nom) i un espai idoni per a accedir tècnicament a la literatura malgrat les seves dificultats amb el gènere narratiu (per a poder iniciar-se en una escriptura estretament lligada a la pròpia experiència sense haver de forçar el conreu de la ficció en sentit estricte). Paral·lelament, com anunciàvem, també van ser fonamentals en la construcció de la imatge de l'escriptora. La identificació del periodisme amb la informació i l'objectivitat dotava l'àmbit d'una credibilitat i una fiabilitat ben operatives a l'hora de bastir-se una personalitat literària. Dit de pressa: Bertrana, fent literatura en un marc gèneric que s'equiparava a la descripció i la crònica, a la *realitat*, es beneficiava d'aquesta assumpció implícita com a autora perquè el que hi escrivia sobre el món i sobre si mateixa s'identificava amb la «veritat» (o si més no, amb una certa veritat). Aquest aspecte va ser clau per al seu èxit i el seu prestigi i li va permetre desplegar una activitat creativa centrada en el propi jo amb unes llicències prou àmplies (una possibilitat que hauria estat força més difícil de vehicular, probablement, per altres canals). Els «dietaris» de viatges d'Aurora Bertrana (per aprofitar l'encertat terme emprat en la propaganda de *La Publicitat* amb què obríem aquest article) van materialitzar, en definitiva, els resultats literaris i culturals més òptims d'aquesta etapa.

Llegint les «Impressions d'una estudianta», tothom podrà constatar que la selecció d'anècdotes viscudes i els relats en què Bertrana les reconverteix amb una intencionada i inqüestionable distància irònica, se situen en un pla de subjectivitat evident i treballen sobretot a favor de la confecció d'una determinada figuració pública. La divulgació d'*Els Segadors* a la institució suïssa on estudiava música; l'anada a un concert a Ginebra; l'assistència a un espectacle a l'òpera de París; la vivència de dues celebracions en terres helvètiques (una de nacional i una altra d'internacional); el cas d'un gos en un hotel de muntanya, i la conversa en un tren de retorn cap a la ciutat del llac Léman,³ s'expliquen d'una manera —és fàcil adonar-se'n— que dóna preeminència

3. Real (2007: 39-55) ha editat aquests textos.

a la mirada de l'escriptora, al seu propi jo. L'observadora pren més protagonisme que l'objecte d'observació, i s'ofereix així, ja, el primer esbós d'una personalitat que, assentada certament en el tarannà de Bertrana (Vallverdú 2006: 150, n. 297), serà enriquida i matisada per les noves vivències i per l'experiència adquirida com a escriptora amb els anys, però no canviarà en cap dels seus components nuclears perquè és el resultat d'una autoficcionalització indubtablement conscient i plenament operativa en la Catalunya de l'època (Real 2001).

Un dels tons que va aportar a aquesta imatge l'estada a la Polinèsia entre 1926 i 1929 va ser la intensificació dels traços cosmopolita i aventurer. L'un i l'altre, sobretot pel seu lligam amb la desimboltura i el deseiximent que Bertrana havia d'aplicar al tractament de qüestions moralment delicades, van determinar que *D'Act i d'Allà*, símbol del magazín modern per excel·lència, fos la tribuna periodística que acollís els articles oceànics de l'autora. Molts anys més endavant, Bertrana explicava (1973: 662) que, després de publicar-li els primers, Carles Soldevila, el director, li havia enviat una carta amb unes consideracions significatives:

«Escriviu com un àngel un poc endimoniat», em deia. I afegia: «Però aneu amb compte amb el que escriviu. No oblideu que la nostra revista la compren i la llegeixen molts capellans. Si continueu emprant una llibertat d'expressió com fins ara, amb gran pesar nostre, no podrem publicar els vostres articles».

Aquesta «llibertat d'expressió» era indestruïble de la projecció pública que Bertrana va potenciar cada vegada més, a mesura que va anar-ne capint les possibilitats. Per bé que naixia dels interessos personals, del caràcter i de la perspectiva de si mateixa de l'autora i que va fructificar amb l'impacte de l'experiència a la Polinèsia, aquesta projecció tenia sentit sobretot per assegurar l'entrada definitiva, amb un lloc definit i intransferible, en la geografia literària catalana. En bona part a causa de les transformacions que s'havien produït i se seguien produint en el context cultural, i en especial per allò que connotaven en el panorama de la literatura d'autora i oferien a les lletres nostrades, els escrits oceànics publicats a la premsa per Bertrana havien de tenir unes conseqüències literarioculturals de primer ordre en la seva trajectòria. La naturalesa dels escrits, és clar, també en fou una raó essencial. En tot cas, és significatiu que l'obra de 1930 hagi estat, fins avui, la més editada i traduïda dins del conjunt bertranià.

En l'autobiografia, l'autora demostra una clara consciència (no sense un cert deix de recança) del paper del text en la seva trajectòria: «fou no solament un gran èxit

de venda, sinó un gran èxit literari. De *Paradisos oceànics* molta gent encara en parla, com si jo no hagués escrit cap altre llibre [...]. *Paradisos oceànics* no ha envellit» (Bertrana 1973: 740). Amb motiu de l'aparició d'*Oviri i sis narracions més* (1965), per exemple, l'obra havia estat recordada per davant de qualsevol altra a causa de l'impacte que va produir: «El llibre fresc i viu amb què tornava cap allà al 1930, *Paradisos oceànics*, causà forta sorpresa. Hom no coneixia d'Aurora Bertrana cap assaig literari i no estàvem avesats a una literatura femenina tan franca i ardida com la que ella encetava. La Víctor Català no en constituïa un precedent no sols perquè hom la considerava un cas a part, excepcional, sinó perquè l'ardidesa de la nova escriptora atenyia unes esferes diferents» (Guansé 1965: 12). Aquestes «esferes diferents» remetien al nou model de dona de lletres que els textos havien presentat feia més de tres dècades —un model del qual la modernitat (entesa en un cert sentit) constituïa la pedra de toc. Aquesta, justament, era una de les millors cartes de la baralla per al joc dels sectors catalanistes més oberts, els quals es van afanyar a posar-la sobre la taula (Real 2006b: 303-311 i 315-318). I havia de convertir Bertrana en un dels referents femenins de l'etapa republicana com a exponent destacat de la intel·lectualitat més moderna i progressista. No cal dir que les tribunes periodístiques, novament, van exercir un rol essencial en el procés.

UN NOU MODEL DE DONA DE LLETRES

Marta Vallverdú, que ha estudiat a fons la producció de la segona meitat dels anys vint d'Aurora Bertrana, qualifica de «matriu textual» de *Paradisos oceànics* els articles que l'escriptora va firmar a la premsa catalana a partir de 1928. La comparació que l'estudiosa du a terme dels textos originals i les versions que n'inclou el llibre de 1930 evidencia que entre els uns i l'altre hi va haver correccions ortogràfiques i de puntuació, alguns canvis lèxics i, sobretot, modificacions dirigides a integrar la diversitat periodística en la desitjable unitat d'un volum de prosa de viatges (Vallverdú 2006: 151 i 164-166). Més enllà d'aquestes diferències, els reportatges i l'obra van compartir una òptima acollida crítica. Una acollida que, de manera gens gratuïta, subratllava la novetat signficada per Bertrana en termes especialment de gènere i en relació amb una actitud moral (entenent l'adjectiu en sentit ampli) que no s'havia

materialitzat fins aleshores entre les escriptores catalanes en actiu a finals dels anys vint, tot i que s'insinués en alguns dels seus productes i projectes incipients.

La novel·la *Eulàlia*, de Maria Teresa Vernet, havia estat objecte d'una ressenya que, a principis de 1929, apuntava l'existència d'un «pla de renovació d'una absoluta modernitat» amb relació a les escriptores (Guansé 1929a: 99). El setembre anterior, el mateix crític havia publicat un article sobre Aurora Bertrana (Guansé 1928) en què, a banda d'afirmar-ne el talent i l'atractiu per al públic, destacava el cosmopolitisme de la gironina en vincle directe amb la seva condició de dona:

I bé, l'escriptora a què ens referim, no la coneixem personalment. Només en tenim notícies vagues. Sabem que és una mica rodamón. Sojornà a Suïssa i, de Suïssa estant trameté a *La Veu de Catalunya* unes cròniques plenes d'intenció. És ara a la Polinèsia i, des d'una d'aquelles illes, paradís salvatge, escriu per al *D'ací i d'allà* uns reportatges picants i pintorescos, tintats de voluptuosa poesia. [...] L'autor de *Josafat* té, amb ella, un descendent que l'honora, malgrat que no el recordi gaire. Del seu progenitor il·lustre, Aurora Bertrana no en serva més que el lèxic gustós i perfumat de bosquíria. A part d'això, té una agilitat, una gràcia entremaliada i picant, tota distinta.

Feminitat? Potser sí: però exempta, en tot cas, de casolanisme. Ignorem si és per geni aventurer o simplement per deures matrimonials, que corre per terres tan llunyanes. Però sabem que el gust de l'aventura no li manca. Ni li mancarà tampoc el gust picant i pueril, d'espantar els burgesos. Filla de la seva època, igual munta a cavall o mena un auto, que viatja en avió, o té l'humor de vestir els poètics i lleugers vestits, tots guarnits de flors, de les salvatgetes d'aquell país exòtic. Aquest geni poètic, capritxós i turbulent és reflectit en les seves cròniques picants i atrevides, que molts dels nostres escriptors no gosarien a firmar.

Guansé va insistir en aquests aspectes —en aquesta projecció pública de l'autora— sempre que s'hi va referir. L'octubre de 1929 escrivia això: «Aurora Bertrana, entre les escriptores joves d'avui, és la que porta un interès més viu en la seva obra; és la millor preparada, si no universitàriament, de cara a la vida, que és el que convé per a la literatura que cultiva. Basta, per adonar-se del que diem, els reportatges publicats al *D'ací d'allà* [sic]. Reportatges, en els quals, ultra un estil vivíssim, hem pogut admirar un esperit obert, sense casolanismes. Aurora Bertrana, per la seva mancança de limitacions, pel seu sentiment liberal de la vida, podria ésser tant com una escriptora d'ací, una escriptora a París» (Guansé 1929b). I el maig de 1931 significativament, al cap d'un mes de la proclamació de la República, declarava (Guansé 1931b: 12; destacat meu):

Em fa l'efecte que amb ella, per primera vegada, una escriptora catalana parla des de la premsa amb un to cosmopolita i desimbolt. Ha viatjat molt i potser això li ha llevat el casolanisme

i la timidesa. *Pot parlar de tot sense hipocresia i, encara que sigui molt femenina en els seus sentiments i en les seves idees, no us dona mai la impressió d'haver estat educada en un convent.* Així els seus articles, el mateix que a Barcelona, podrien cotitzar-se a qualsevol altre centre de producció literària.

El tarragoní és, certament, un dels casos més extrems d'aquesta valoració recurrent de Bertrana en el marc d'un fenomen general més complex (Real 2006b: 283-372). No obstant això, tots els comentaris sobre la personalitat i la producció de l'escriptora, com les entrevistes i les ressenyes de la seva obra, van incidir sense excepció, d'una manera o d'una altra, en els mateixos trets, constitutius de la contribució de Bertrana al país en relació tant amb la seva personalitat d'autora com amb els textos que escrivia. Els textos n'eren i en són, de fet, una de les proves més irrefutables.

Tant les proses publicades a la premsa com el volum de 1930 exposen una admiració pel físic i les relacions amoroses dels maoris que no només no s'amaga sota cap vel dissimulador, sinó que s'impregna de sensualitat, es fa explícita en les qüestions sexuals i es mostra obertament, sense prejudicis, per desplegar el discurs d'una Aurora Bertrana seduïda per la naturalitat del capteniment polinesi. Un parell d'exemples procedents de «Papeete moderna» (el text amb què l'autora es va estrenar a *D'Ací i d'Allà* i que obre *Paradisos oceànics*) ho exemplifiquen a la perfecció (Bertrana 1930: 13 i 18, respectivament):

Els *gambiers* són alts, ben fets, de pell daurada i fosca. Tots vesteixen el *pareo* tradicional, roig amb flors blanques. Algunes dones, tranquil·les i enigmàtiques, els solen fer companyia. Elles també vénen dels mars del Sud, amb llurs llargues trenes negres i llurs llargues túniques transparents i flotants.

La lluna, la romàntica i sentimental d'Occident, mancada de poetes llagrimosos i de músics romàntics, és aquí tota una altra. És esclatant i sana, sobiranament indulgent per als enamorats. Aquí no hi ha pierrots ni arlequins transcendents; tot són homes o dones agullonats pel desig d'estimar. Els infants, nus com la veritat, senten ja l'encantament voluptuós de la vida. Els vells, indulgents somriuen als joves recordant llur passat.

Vet aquí una altra mostra, extreta d'«El correu de Califòrnia» (Bertrana 1930: 39; en concret, de la descripció del moment en què el vaixell crida els passatgers a tornar a bord després de les hores d'escala a Tahití):

Segueixen dintre l'encís voluptuós de la tarda. Llurs caps caiguts damunt els genolls, o en la tebior d'uns pits de polinèsia. L'oïda bressada per un càntic estrany i melangiós, mig fet de

veu de dona i de remor d'onada. Una frescor d'oreig marí gronxa les palmes gegantines damunt d'ells. La suavitat de la llum, dels perfums, dels colors... tot contribueix a fer-los sentir un entendriment, agraït i fugisser, per qualsevol amor de dona de passatge, que sap molt d'estimar.

Al costat de fragments com aquests, Bertrana arriba a dedicar textos sencers a casos moralment “escabrosos” en el context dels anys vint i trenta. Destaca, en aquest sentit, la consideració elogiosa d'una bellesa oceànica de vint-i-tres anys consagrada com a prostituta («Turei “la Cortesana”», publicada a *Mirador* l'octubre de 1929), en què la gironina fa una crítica contundent a la hipocresia occidental amb referència al sexe fora del matrimoni i els fills que en poden ser el fruit i expressa un desig que, fa vuit dècades, devia resultar ben impactant (de la qual cosa, d'altra banda, el text delata una perfecta consciència): «I jo, què us diré? —escandalitzeu-vos si voleu— hauria volgut ésser amiga de Turei “la Cortesana”. La seva amistat em seria més cara que l'amistat de les més opulentes veïnes de barri elegant, sensuals i mandroses. Llur honorabilitat viciosa em repugna més que el deshonor de la noia taïtiana [*sic*], tan simple, tan graciosa, tan dignificada per la maternitat!» (Bertrana 1930: 71-72).

Més enllà de la qüestió de la sexualitat, la colonització occidental és descrita com la causa principal de la decadència política dels maoris (de manera remarcable, a «Fantasmes reials» i «El maridatge d'Hamuè», aollits a *D'Ací i d'Allà* l'agost i el novembre de 1928 respectivament). Sumada a un periple vital certament extraordinari per a una dona de la seva època, aquesta visió crítica, el tractament obert del tema sexual i la imatge d'escriptora que tot plegat desprèn —subratllada per veus com la de Guansé i reforçada amb comentaris explícits de la gironina, com ara que experimenta ben sovint l'«anhel de córrer món a la recerca de visions noves i d'impressions desconegudes» (Bertrana 1930: 99)— fan d'Aurora Bertrana un cas únic i, en el context de les noves necessitats que es plantegen amb la instauració de la República i els seus efectes, la figura ideal per servir un determinat projecte de país.

Així s'explica, si més no en part, el suport institucional al Lyceum Club de Barcelona (l'entitat cultural de i per a dones creada per iniciativa seva el 1931, i de la qual fou primera presidenta); i molt en especial, el doble fet que l'autora formés part de la candidatura per Barcelona d'Esquerra Republicana de Catalunya en els comicis del novembre de 1933 i esdevingués responsable d'una secció fixa a *La Humanitat* a partir del desembre i fins a l'estiu de 1934. La col·laboració continuada durant mesos al diari de Lluís Companys ratifica el reconeixement generalitzat d'una de les intel·lectuals més reputades del moment. Dos anys i mig abans que la iniciés, un

periodista terrassenc ja escrivia que «la publicació del seu primer llibre l'ha consolidada com una valor dintre el camp de les lletres, i avui Aurora Bertrana és per tot arreu pregada per a donar conferències i els millors rotatius de Barcelona sol·liciten la seva col·laboració literària» (Llargués 1931).

INTEL·LECTUAL DE REFERÈNCIA, ESPECÍFICAMENT EN FEMENÍ

A *La Humanitat*, Bertrana va desplegar la mateixa perspectiva irònica, desimbolta i cosmopolita que havia caracteritzat els seus escrits oceànics a *D'Ací i d'Allà* i *Mirador*.⁴ Ara, però, ho feia tot tractant temes molt més candents o delicats en la mesura que no remetien a uns espais llunyans i exòtics, sinó a la realitat catalana. Gràcies al fet de comptar amb una secció fixa, podia donar continuïtat, profunditat i solidesa al que havien estat solament declaracions puntuals en entrevistes o bé reflexions periodístiques puntuals (a *La Nau*, *L'Opinió*, *La Rambla* i, ja amb una mica més de gruix, a *Evolució*) sobre qüestions polítiques i socials —fonamentalment: el feminisme i els canvis que, a parer seu, l'havien afectat a Catalunya en els darrers deu anys; la preeminència dels interessos econòmics en el món occidental; la visió europea de la instauració de la República a l'estat espanyol; la nova responsabilitat cívica de les dones amb la implantació del sufragi femení; el curiós concepte de llibertat assumit per la ciutadania amb el nou règim governamental; el veritable grau de civilització de la societat barcelonina, o l'ambient preelectoral de la tardor de 1933 (Real 2007: 61-66, 74-90 i 97-99).

El 5 de desembre de 1933 —tan sols quinze dies després de les eleccions generals— Bertrana estrenava «Temes» (aviat rebatejada «Temes femenins», tot i que la secció es tornaria a publicar sota la capçalera original en sis ocasions, sembla que d'acord amb la qüestió que s'hi tractava) al diari de Lluís Companys. I encetava el seu espai fix, significativament, amb un article titulat «La dona i la política», en què considerava les prevencions, els errors i els problemes relatius a la intervenció de les dones en aquest àmbit i recomanava reflexió, prudència i orientació per poder col·laborar de debò, de manera efectiva i profitosa, en el govern del país.

4. Real (2007: 101-157 i 159-168) recull els vint-i-nou textos que l'autora va publicar al diari. Com que em referiré, en comentar-los, a cada títol en concret dins del volum, estalvio la remissió a les pàgines per evitar un enfarfegament innecessari de l'argumentació.

L'autora va reprendre el tema en el text de la setmana següent, «Incompatibilitats», tot estirant un doble fil de l'escrit inaugural: la crítica a la poca seriositat amb què els homes, subjectes a «atavismes aràbics», contemplaven la participació política femenina, d'una banda, i la poca confiança que aquesta mereixia massa sovint a causa de les seves mancances, de l'altra. Després d'una distribució equitativa de responsabilitats, la gironina acabava defensant l'educació sexual, social i política dels uns i les altres a fi d'anar avançant pel camí de «la col·laboració eficaç d'ambdós sexes».

Una de les dificultats més importants d'aquest procés, segons Bertrana, era el primitivisme de la mentalitat masculina (en termes actuals, el masclisme dels homes). L'autora va tornar a reflexionar sobre aquest aspecte en un tercer article precisament titulat «Primitivismes», ocasionat pel comentari d'un respectable intel·lectual barceloní que, per a ella, feia evident la gravetat del problema. L'experiència de l'escriptora per terres europees i oceàniques avalava explícitament una de les declaracions més contundents de la seva argumentació: «Admeto que hem anat (si més no, en la forma) una mica més enllà que els Bataus de l'Àfrica Equatorial, però goso afirmar que estem encara molt ençà en la veritable civilització europea»; ni homes ni dones, a parer seu, havien assolit «un grau prou enlairat de civilització intel·lectual per a cooperar a la construcció d'un poble nou i lliure».

Publicat el dia abans de Nadal –i, sens dubte, un dels articles més rellevants tant per a copsar el compromís d'Aurora Bertrana en qualitat d'intel·lectual feminista esquerrana com per a comprendre la modernitat i el conservadorisme simultanis dels seus plantejaments ideològics (en plena consonància amb els dels sectors socials i culturals a què pertanyia i als quals representava)–, «Home i dona» va donar continuïtat al tractament d'aquestes qüestions. Sense deixar d'insistir en la necessària col·laboració política dels dos sexes, l'autora incidia en l'equivocació de les feministes més abrandades, que atribuïen les causes de tots els mals socials exclusivament a l'element masculí. També emfasitzava la responsabilitat compartida i els mèrits d'aquelles i aquells que, en franca minoria, havien treballat i treballaven per guanyar en comprensió mútua i civilització. En aquest punt, s'explicitava la intenció bàsica de la secció fixa per a, tot seguit, descloure el fons d'una determinada visió sobre sexe i gènere:

Com que jo aspiro, per damunt de tot, al perfeccionament social català, voldria que les meves lectores comprenguessin que els meus articles han estat especialment dedicats a les dones, amb una simpatia de germana disposada a ajudar, encara que modestament, l'espiritualització femenina. [...]

Si les dones hem d'anar a la lluita social-política i contribuir a la reorganització del nostre poble, hem de començar per desempallegar-nos de la mania d'ésser «igual que els homes». No ho som anatòmicament ni fisiològica, ni psíquica; en conseqüència tampoc ens és permès de sostenir un rol dintre la societat exactament igual al de l'home. I no solament no podem fer-ho, sinó que no hi ha cap necessitat que es faci.

[...] En una societat on les activitats de la dona —llevat de les purament sexuals— fossin les mateixes que les dels homes es produiria un desequilibri fortament immoral. L'amor —mòbil principal de l'existència humana— desapareixeria, i la llar, que ha d'ésser el puntal més ferm de totes les activitats socials de la dona, prendria un tristíssim caire de restaurant, de guarderia o de prostíbul.

[...] La dona, en sortir de l'esfera casolana i purament procreadora dins la qual ha viscut fins ara, no ha d'oblidar mai que pertany al sexe complementari amb el qual va noblement a col·laborar, no a competir. [...]

Des de la plataforma que li proporcionava *La Humanitat*, Bertrana s'erigia, d'aquesta manera, en una veu orientadora que s'adreçava específicament al col·lectiu femení i que propugnava la diferència sexual com a element bàsic de la identitat i de l'actuació sociopolítica (una comprensió prou moderna) sense deixar d'advocar per la funció essencialment familiar de les dones (una idea ben pròpia de la seva classe social) ni de salvaguardar, en conseqüència, el valor sagrat de la feminitat en la seva construcció cultural tradicional (la del patriarcat).

Que això darrer era així ho prova amb escreix l'article següent, «Feminitat i feminisme», en què l'autora proposava el concepte de *femellisme* per evitar la contraposició dels dos termes del títol, que «plegats poden crear un tipus de dona moderna conscient, educada i instruïda, que combini l'amor, la família i la llar amb l'espiritualització i l'emancipació». Vet aquí un ideal a partir del qual, en altres textos publicats al diari, la gironina va defensar que, excepte en casos de talent especial o de veritable necessitat material, la dona es quedés a casa en lloc de sortir a treballar, vistos els nefastos efectes socials i econòmics d'aquesta opció generalitzada («Competència professional»); o que, treballés o no, calia que s'ocupés sense excepció i adequadament de les tasques domèstiques («Casolanisme espiritual»). Això sí: remarcava la conveniència que la societat en general i els homes en particular reconeguessin el valor d'aquestes tasques femenines («La dona enfront del matrimoni»).

Malgrat aquest pòsit indubtablement conservador, Bertrana va ser una defensora a ultrança de la cultura i l'educació política en profunditat com a mitjans de superació del fanatisme, la ignorància, l'autocràcia, el baix nivell de civilització del país, la manipulació electoral per part dels sectors conservadors, els efectes perniciosos de

determinades publicacions comercials i el manteniment de l'*statu quo* sota unes transformacions purament epidèrmiques —una posició constatable a «Com voten moltes dones», «El gos gran i el gos petit (Historieta exemplar)» o «Canibalisme cultural». Aquest convenciment i l'objectiu definit de la secció en relació amb les dones expliquen que tractés temes prou compromesos des d'una perspectiva que, sense rebutjar la moral tradicional, qüestionava tanmateix l'acceptació indiscutida de les coses i n'aportava una comprensió prou més oberta i liberal.⁵

L'actitud crítica de Bertrana va revertir, així mateix, en alguns articles dedicats a denunciar la fal·làcia dels avenços i les millores teòricament aconseguits amb la República i mostrar l'autèntica realitat cívica de la societat ibèrica malgrat la pàtina de renovació i canvis a tots nivells que s'havien produït i se seguien produint. Els textos subtitulats «Historieta exemplar» constitueixen veritables perles, i ben divertides, en aquest sentit; però n'hi ha força més.⁶

Amb aquests articles, Aurora Bertrana esdevé una veu intel·lectual de referència en l'òrbita dels sectors catalanistes esquerrans en qualitat d'escriptora que pren posició i s'expressa sense embuts amb relació a la problemàtica política, social i cultural del moment tot parant una atenció especial a un dels seus eixos principals (el que com a dona que és, coneix bé): la qüestió femenina. La idiosincràsia de la tribuna periodística i els continguts dels textos ho fan obvi i evident, però l'article «“Elles” ens han classificat» ho posa sobre el paper, *noir sur blanc*, en identificar l'autora amb les esquerres. De fet, com es deu haver anat deduint, des de 1931 Bertrana s'havia convertit en una de les personalitats més destacades de l'anomenat *feminisme republicà*, «amplament liberal, radical i demòcrata» (Arquimbau 1931a i 1931b).

Aurora Bertrana va ser un dels caps més visibles de l'articulació de la xarxa institucional femenina bastida com a alternativa al teixit associatiu de les dones de dretes. Recordem alguns fets: el Lyceum Club de Barcelona es va fundar per iniciativa seva; el 1931 mateix, l'autora es va vincular a la Lliga Femenina Catalana per la Pau i la Llibertat; anteriorment havia col·laborat amb el Club Femení i d'Esports de Barcelona, i posteriorment va integrar la Unió Femenina Franco-Catalana.

5. Vegeu, per exemple, «Amor lliure», «El fantasma del Laïcisme», «El fantasma del divorci», «Uniformes», «La senyora de Tal», «La prostitució organitzada» i «La prostitució lliure».

6. Vegeu, per al primer cas, «L'home primitiu que es va posar casaca moderna» o «Per terres de l'Est i del Sud», i pel que fa a la resta, «La desorientació professional», «La inconsciència professional», «Sant Josep Gloriós venç el laïcisme», «Inconsciència ciutadana», «Ja fa tres anys!», «Herois obscurs» i «Impersonalitat».

Paral·lelament, va resultar una de les intel·lectuals catalanes més entrevistades per la premsa d'esquerres en relació amb el tema de la dona i la política a partir de la proclamació de la República. També va participar activament, des dels quadres directius, en la creació i el desplegament del Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya (1932), estructurat per dur a terme una «intensa propaganda i divulgació liberal, demòcrata i completament laica, que haurà de tenir lloc en períodes d'eleccions i pre-eleccions, encaminada a orientar les dones de sentir i pensar esquerrà procurant fer adeptes a la causa sagrada de la justícia i la llibertat» ([Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya] 1932).

La llibertat, precisament, va ser un dels motius recurrents en els articles periodístics de l'autora, al qual va dedicar un text sencer a *La Humanitat* («Concepte de la Llibertat»). I va esdevenir un dels trets essencials associats a la seva imatge, a la seva personalitat literària. Es tractava, en realitat, d'un element bàsic de la seva projecció pública i de la seva producció escrita, absolutament indestructibles. Quan les conseqüències dels Fets d'Octubre de 1934 van coartar-ne les possibilitats perquè afectaven profundament tant la vida política com la dinàmica cultural, la gironina va recuperar un antic projecte que li permetria seguir empenent el vol en la direcció que li interessava. Després dels preparatius pertinents, la primavera de 1935 Aurora Bertrana marxava cap al Marroc i iniciava, així, un nou viatge a terres exòtiques que havia de significar una altra tramesa de prosas a la premsa catalana; i, com era de preveure, un nou llibre.

ELS FRUITS DEL VIATGE AL MAGRIB

Les dinou proses marroquines que Aurora Bertrana va enviar al diari *La Publicitat* es van publicar entre el 26 de maig i el 28 de setembre de 1935, i fins avui només se n'ha reeditat, en el format original, la que explica les divertides peripècies de l'escriptora com a retratista amateur, titulada «L'odissea d'un fotògraf» (Real 2007: 169-174).⁷ Pel que fa al contingut específic, els textos abasten des de la reflexió sobre

7. A més de les reedicions d'*El Marroc sensual i fanàtic*, dos dels textos que van integrar el llibre (reelaborats dins del nou producte) han estat fragmentàriament reproduïts en el dossier «Impressions del Magrib», publicat recentment a *L'Avenç* (Riu-Barrera, ed., 2007), però a partir de la versió editada. Sempre, doncs, se sol recuperar el text de 1936, més accessible que els articles de *La Publicitat*. L'edició dels textos bertranians no inclosos a Real (2007) és un projecte que tinc previst enllestir l'any 2008, amb una antologia

el convencionalisme de les fronteres polítiques fins al relat del viatge en camió, a través del paisatge impressionant de l'Atlas, de Marràqueix a Ouarzazat —és a dir, a la zona no sotmesa del país.⁸ I passen per: *a*) l'experiència d'escenes i actes diversos; *b*) la descripció de ciutats, barris i espais concrets, o *c*) el contacte amb dones, famílies i grups de diferents estaments.⁹ La sensació que l'ànima musulmana resulta impenetrable, i s'escapa a pesar de qualsevol esforç d'arribar-la a conèixer, centralitza, encara, dos dels escrits: «Boires islàmiques» (el setè) i «Fes el Bali o continua el misteri» (el quinzè).

A pesar de la informació que donen sobre el Marroc, i més enllà de l'eurocentrisme de la perspectiva (Bartrina 2001: 54-57; Nogué 2001: 68-70), aquestes «Impressions d'una dona a través de l'Àfrica musulmana» són ben bé el que la capçalera general indica, ja que relaten les sensacions, les opinions, les emocions i les respostes d'Aurora Bertrana respecte de cadascuna de les vivències que el viatge li proporciona. Com ja havia ocorregut amb les proses oceàniques i suïsses (aquestes darreres, cal recordar que titulades amb el mateix substantiu inicial), no es tracta pas de textos d'«aquells que ens descriuen objectivament el que l'autor ha vist, que reflecteixen els costums, el caràcter d'un poble, la forma de la pedra feta ciutat», sinó d'«aquells que, subjectivament, no fan sinó descriure les reaccions que en l'esperit de l'autor produeixen els nous ambients per on passa» i «que entren dintre la categoria de les obres de pura creació literària» (Guansé 1935).

La fórmula apunta sens dubte vers la construcció d'un univers narratiu. Ara i des del principi, des dels primers escrits a la premsa dels anys vint. Així ho indica el fet que les proses oceàniques de Bertrana haguessin estat qualificades en aquests termes, dels quals la nota inclosa a *Mirador* el 24 d'octubre de 1929, a sota de «Turei “La Cortesana”», resulta ben significativa: «De tornada de Tahití, on ha passat tres anys, Aurora Bertrana ens ha ofert *una narració* que segurament formarà part d'un llibre d'impressions dels països de la Polinèsia. Hi ha actualment poques persones que coneixin tan bé com Aurora Bertrana les illes del mar austral. Creiem que no serà

que aspira a completar la publicació dels escrits que l'autora va firmar a la premsa de preguerra i que contindrà una secció exclusivament dedicada a les cròniques marroquines.

8. Em refereixo, respectivament, a «On és el Marroc?» i «Ençà i enllà de l'Atlas misteriós».

9. En aquest cas, es tracta de: *a*) «Els Hamatxes», «L'oració de Sidi Mohamed ben Youssef» i «La mort de la Fkiha»; *b*) «Dar el Beida», «L'Busbir», «L'oasi i les tres ciutats de Marrakeix», «Fes Djedid o la desmoralització dels fassi. II» i «La plaça Djemmàa El Fnà», i *c*) «Dauia, Limina i Gmar», «Visita a una Kàbila», «Les quatre dones del Paixà», «Lal-la Assisa ben Dria», «Si Zubida ben Abdrah» i «Els Xeuls».

aquesta la darrera vegada de poder oferir als nostres lectors *unes narracions* escrites en un estil vivíssim per una ploma que ha estat una revelació» (les cursives són meves).

I és que Bertrana, el 1936, encara no ha trobat la manera de produir narrativa de qualitat en sentit estricte, d'aconseguir fer quallar allò que explica amb les tècniques pròpies del conte i la novel·la, sense incórrer en el temut perill del ridícul per excés de sentimentalisme i en un producte literàriament ben resolt (Real 2006b: 258-259). Prou que ho ha provat amb *Peikea, princesa caníbal i altres contes oceànics*. Fins i tot ha recorregut a l'ajut material del pare, un escriptor d'ofici molt més consolidat, amb *L'illa perduda*. Però no se n'ha acabat de sortir. De la novel·la, que no va tenir gaire ressò, la crítica va dir-ne que el millor n'eren les «magnífiques pàgines descriptives» (Tasis 1935). C. A. Jordana, l'any anterior (1934), havia subratllat el problema principal en aquest encertadíssim comentari sobre el recull de contes, aplicable al volum editat el 1935:

L'obra d'Aurora Bertrana té precedents massa il·lustres (Loti, Conrad, Tomlison, Maugham, entre altres) perquè no quedi a segon terme com a pura obra d'art. L'ambient, exacte o no, suggerit per aquests artistes, té una densitat i una vigoria que la nostra escriptora no pot aconseguir. Tanmateix el millor del recull de contes que «Peikea» encapçala és la part ambiental, i potser hauria estat preferible que la descripció d'escenes de la vida polinèsica hi hagués estat feta sense recórrer a un argument literari. L'estada de Levrier entre els Teïi, les activitats de Tepenniatea potser ens haurien fet més efecte si Aurora Bertrana no hagués intentat d'encastar-les a la trama d'un conte.

Alguna d'aquestes narracions, com, per exemple, «La camisa de Rivenak», és simplement un bon reportatge.

Mentre no resol amb plena eficiència la formalització literària en un «argument» pròpiament dit, la premsa torna a proporcionar a Aurora Bertrana el canal més adient per donar forma a un nou llibre a partir dels materials amb què treballa: la pròpia experiència. I és que al cor mateix de les concepcions literàries de l'escriptora, hi ha el vincle directe entre vida i literatura. En resposta a una enquesta sobre el gènere novel·lístic duta a terme pel setmanari *Clarisme* el 1934, la gironina responia ([Bertrana] 1934), entre altres coses:

Vinguin novel·les de totes classes, mentre siguin bones! En comptes de preocupar-se de si tal o tal tema és novel·lable, val més tractar d'interessar el llegidor (que costa més del que sembla) i construir literàriament personatges de carn i d'ossos, que és la diferència que sol haver-hi entre un bon novel·lista i un de dolent. El primer crea *homes*, el segon crea *titelles*. Els homes i els titelles poden presentar al lector tots els caires de llurs vides o un sol caire. La vida sencera o una hora de llurs existències. Una vida real o una vida purament imaginària. Però, mentre l'home s'incrustarà en el cervell del lector, el titella serà oblidat tot d'una.

La vida és una novel·la de molts volums, que cada ésser humà assaboreix com a principal protagonista.

La novel·la és una vida, o la part d'una vida, que arrabassa el llegidor de la seva pròpia novel·la i el duu durant unes hores a un nou món, on la vida pròpia s'esborra per fondre's en les vides dels protagonistes.

Històric o imaginari?... Mentida o veritat?... Què hi fa? El cas és *viure*, en la nostra pròpia vida o en la dels altres.

Sabeu on s'atura la realitat? Sap ningú on comença la imaginació?

Vida-novel·la.

Novel·la-vida.

El bon novel·lista és aquell qui fa oblidar al llegidor la seva pròpia novel·la.

Abans no poguéu fer el salt definitiu a la novel·la durant la postguerra, l'autora troba una via narrativa del tot efectiva en la modalitat de la literatura del jo que li ofereix la prosa (el *dietari*, per tornar-ho a dir en el feliç terme de *La Publicitat*) de viatges. És a dir, que el personatge de carn i ossos que l'escriptora va ser capaç de construir millor, en la primera etapa de la seva trajectòria, va ser el seu: l'Aurora Bertrana aventurera i indòmita, model irrepetible de lletraferida gràcies a una existència extraordinària entre les dones del seu temps i autora d'uns textos igualment únics pels seus temes i el seu tractament; en mots de la crítica, patinats d'humor, despreocupació, «una certa complaença a espantar burgesos» i «un sentiment romàntic per la natura i per la llibertat», per la vida, «barrejat amb una desimboltura, amb una sinceritat —algú potser dirà cinisme— molt moderns» (Guansé 1931a).

Vet aquí la «novel·la» més reeixida de la gironina en el període de preguerra, la seva «gran novel·la». Els reportatges tramesos a *La Publicitat* des del nord d'Àfrica i *El Marroc sensual i fanàtic* en van acabar de reblar el clau. En una nova interacció de periodisme i literatura, els articles i el llibre reunien tots els elements que havien destacat dins la trajectòria bertraniana des dels anys vint i que havien convertit l'escriptora en un punt de referència literari, social i ideològic en el tombant vers els trenta i al llarg de la dècada: el gènere (la construcció cultural del sexe), l'exotisme, l'esperit crític i l'emoció de la novetat. En definitiva, la modernitat. L'èxit, és clar, estava servit.

Així relata Aurora Bertrana, en les memòries (1975: 7), com va néixer el volum de 1936:

[E]n retornar del nord d'Àfrica em vaig preocupar tot seguit d'escriure el meu llibre *El Marroc sensual i fanàtic*. Aprofitava algunes de les meves cròniques publicades a *La Publicitat* modificant-les o ampliant-les, ordenava i redactava les meves notes de viatge mentre les conservava fresques a la memòria.

En aquest procés d'aprofitament, modificació, ampliació, ordenació i, en definitiva, re-creació, les impressions personals sobre el Marroc cedien encara més espai que en les versions originals al protagonisme de l'escriptora, convertida en figura principal del text i el viatge de la qual es pot llegir com un relat d'aventures. Aquest relat no tenia el format de la novel·la tradicional (un model, d'altra banda, en crisi des del tombant de segle), però quadrava sense problema en la concepció de la literatura d'Aurora Bertrana, podia satisfer el públic i s'ajustava, en conjunt, als objectius personals i professionals de l'autora (Real 2006b: 273-275).

Com a llibre de viatges que és, l'estructura d'*El Marroc sensual i fanàtic* emmiralla els espais recorreguts i els ordena en una primera part dedicada al protectorat espanyol, integrada per les seccions titulades «Tetuan», «Arzila» i «Xauen», i una segona part centrada en el protectorat francès, dividida al seu torn en els cinc capítols corresponents a «Fes», «Rabat», «Casablanca», «Marraqueix» i «Zona insotmesa» (Bertrana 1936). Més enllà d'aquests continguts, el títol havia d'exercir un reclam poderós mitjançant l'interès del tema en si (un món pròxim i alhora llunyà, exòtic, en especial amb relació als misteris de la condició femenina) i el destacat intencionat, encara, de dos aspectes ben actuals i candents: la sexualitat i el fanatisme. Per si això fos poc, l'obra es va anunciar amb tots els honors propis de la fama de Bertrana.

La propaganda el va presentar com un llibre de viatges modèlic, instructiu i suggestiu, i aquestes característiques, el prestigi de l'autora i la publicitat amb què el volum va comptar (reforçada per la difusió de les «Impressions...» de l'any anterior) el van convertir en tot un esdeveniment. Un esdeveniment, atenció, *narratiu*. De manera significativa, les ressenyes el van incloure en aquest gènere (Palau i Fabre 1936). En un dels comentaris, per exemple, es valoraven les qualitats del text, s'emfasitzava l'aportació que representava i s'hi veia, en relació amb Aurora Bertrana, la confirmació de «les seves dots de narradora distingida, fresca i vivent» (Xuriguera 1936).

A *El Marroc sensual i fanàtic* l'escriptora hi oferia, no hi ha dubte, literatura amb totes les lletres. La premsa havia fet possible, igual que amb *Paradisos oceànics*, l'èxit creatiu. ¿Cal insistir que aquest èxit literari era indestruïble de la base periodística que en constituïa l'origen?

NEUS REAL
Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARQUIMBAU, R. M. (1931a) «Feminisme», *La Rambla*, 49 (2 de març), p. 7.
 — (1931b) «Feminisme republicà», *La Rambla*, 64 (20 d'abril), p. 13.
 BARTRINA, F. (2001) «Gènere, guerra i colonització en l'obra d'Aurora Bertrana» dins *Aurora Bertrana, una dona del segle XX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 51-63.
 [BERTRANA, A.] (1934) «Les enquestes de *Clarisme*. “Què enteneu que és o ha d'ésser una novel·la?”», *Clarisme*, 28 (28 d'abril), p. 2.
 BERTRANA, A. (1930) *Paradisos oceànics*, Barcelona, La Sal, 1988.
 — (1936) *El Marroc sensual i fanàtic*, Barcelona, Edicions Mediterrània.
 — (1973) *Memòries fins al 1935*, Barcelona, Pòrtic.
 — (1975) *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya*, Barcelona, Pòrtic.
 BONNÍN, C. (2002) «Les cartes d'Aurora Bertrana a Anna Murià i Agustí Bartra», *Llengua & Literatura*, 13, pp. 327-339.
 BONNÍN, C. (2003) *Aurora Bertrana. L'aventura d'una vida*, Girona, Diputació.
 DANÉS SALA, A. (2004) «Els inicis literaris i polítics de Rafael Tasis (1921-1935)», treball de recerca dirigit pel Dr. F. Xavier Vall i Solaz. Departament de Filologia Catalana, Universitat Autònoma de Barcelona.
 [FRONT ÚNIC FEMENÍ ESQUERRISTA DE CATALUNYA] (1932) «Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya», *La Rambla*, 125 (6 de juny), p. 5.
 GÓMEZ, M. (2003) *Aurora Bertrana. Encís pel desconegut*, Barcelona, Pòrtic.
 GUANSÉ, D. (1928) «Una nova escriptora», *La Nau*, 3 de setembre.
 — (1929a) «*Eulàlia i Poemes*, de Maria Teresa Vernet», *Revista de Catalunya*, 53 (gener-febrer), pp. 99-101.
 — (1929b) «La natura verge», *La Nau*, 15 d'octubre.
 — (1931a) «*Paradisos oceànics*, d'Aurora Bertrana (Edicions Proa)», *La Publicitat*, 6 de gener.
 — (1931b) «Les dones i les lletres», *La Rambla*, 69 (25 de maig), p. 12.
 — (1935) «*De viatge de Josep Lleonard*», *La Publicitat*, 24 de juliol.
 — (1965) «Pròleg» dins A. BERTRANA, *Oviri i sis narracions més*, Barcelona, Selecta, pp. 7-18.
 JORDANA, C. A. (1934) «Aurora Bertrana als mars del sud», *L'Opinió*, 19 de juliol.
 LLARGUÉS, P. (1931) «Aurora Bertrana en el Centre Excursionista», *El Dia* (Terrassa), 22 d'abril.

- NOGUÉ, J. (2001) «*El Marroc sensual i fanàtic* (1936) d'Aurora Bertrana i el Protectorat espanyol al Marroc», dins *Aurora Bertrana, una dona del segle XX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 65-75.
- PALAU I FABRE, J. (1936) «Notes bibliogràfiques. Alguns llibres recents», *La Publicitat*, 30 de maig.
- REAL, Neus (1998a) *El Club Femení i d'Esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1998b) «Espais de literatura popular i de consum en català: Maria del Carme Nicolau», *Serra d'Or*, 459, pp. 44-46.
- (2001) «De la xocolata amb melindros a la mostassa alemanya: Aurora Bertrana, un nou model de la intel·lectual catalana moderna», dins *Aurora Bertrana, una dona del segle XX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 25-35.
- (2006a) *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2006b) *Les novel·listes dels anys trenta: obra narrativa i recepció crítica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2007) *Aurora Bertrana, periodista dels anys vint i trenta*, Girona, CCG Edicions.
- RIU-BARRERA, E., ed. (2007) «Impressions del Magrib. De 1900 a 1936», *L'Avenç*, 326, pp. 22-51.
- TASIS I MARCA, R. (1935) «Prudenci i Aurora Bertrana, *L'illa perduda* (Catalònia)», *Mirador*, 331 (20 de juny), p. 6.
- VALLVERDÚ, M. (2006) *Viatges literaris a la Polinèsia: Aurora Bertrana, Josep M. de Sagarra*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- XURIGUERA, R. (1936) «*El Marroc sensual i fanàtic*», *Mirador*, 398 (26 de novembre), p. 5.